NEAGRAVAREA SITUAȚIEI ÎN PROPRIA CALE DE ATAC *(NON REFORMATIO IN PEJUS)*

PROHIBITION TO PASS A WORSE JUDGMENT (NON REFORMATIO IN PEJUS)

Ina JIMBEI, magistru în drept, lector,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: The principle *non reformatio in pejus* means that it can't be created for the appellant a worse situation that the one before the judgment under appeal besides if he expressly consents to this one or in the cases specifically provided by law. The necessity of this rule is explained in the following way: the purpose of the civil trial is not to find the material truth as in the case of the criminal trial, but the solution by which to determine which of the two parties is right.

Cuvinte-cheie:*non reformatio in pejus, apel, control judiciar, hotărâre judecătorească, consimțire.*

Principiul *non reformatio in pejus* (în rusă: запрет поворота к худшему) presupune că părții care a exercitat o cale de atac să nu i se înrăutățească situația față de cea stabilită prin hotărârea judecătorească suspusă controlului judiciar [1, p.75-85].

Menționăm că la origini nu exista această regulă. Astfel una din trăsăturile apelului ivit în dreptul roman era faptul că situația apelantului putea fi înrăutățită în calea sa de atac [2, p.15].

Această instituție și-a făcut apariția în perioada dezvoltării relațiilor capitaliste, atunci când a apărut necesitatea asigurării protecției în domeniul raporturilor patrimoniale [3, p.213].

Necesitatea acestei reguli se explica în felul următor: scopul procesului civil nu este găsirea adevărului material ca în cazul procesului penal, ci soluția prin care determină cine din cele două părți are dreptate. Hotărârea se ia în baza regulii: *iudex iudicat secundum allegata et probata partium* - judecătorul trebuie să ia hotărârea pe baza demersurilor părților și a probelor prezentate de ele. Tendința spre adevăr este, în așa fel, din timp stabilită în anumite rame cunoscute și anume în ramele acțiunii civile, ceea ce corespunde regulii: *ne eat ultra petita partium*. Astfel conturarea acestei reguli reiese din însăși esența procesului civil [3, p.213].

Actualmente, regula *non reformatio in pejus* acționează în procedura civilă a multor țări europene. Fie este reglementată direct în lege (Polonia, Lituania, România) fie se deduce din prevederile ce țin de principiul disponibilității în pro-

cesul civil, puterea legală a hotărârii, principiul accesului la justiție, dreptul la un proces echitabil (Austria, Germania, Rusia) [4, p.39-43].

Principiu nominalizat este expres reglementat și în legislația autohtonă și anume în art.373, alin.(6) CPC, conform căruia apelantului nu i se poate crea în propria cale de atac o situaţie mai dificilă decât aceea din hotărârea atacată cu apel, cu excepţia cazurilor când consimte şi când hotărârea este atacată şi de alţi participanţi la proces.

În literatura de specialitate se menționează că principiul *non reformatio in pejus* reprezintă una dintre garanţiile dreptului la apărare judiciară a participanţilor la proces. În absenţa acestui principiu, participanţii la proces, cunoscând posibilitatea înrăutăţirii situaţiei lor, ar putea fi determinate să renunţe la atacarea hotărârii pentru a nu-şi asuma un risc, chiar dacă hotărârea este ilegală sau neîntemeiată. Acest principiu vine în întâmpinarea unui interes general, acela ca prin declanşarea controlului judiciar să nu rămână în fiinţă hotărâri nelegale şi netemeinice.

1. Principiul neagravării situației în propria cale de atac este limitat numai în cadrul căii de atac proprii.

Principiul menţionat nu-şi găseşte aplicare în cazurile în care hotărârea este atacată şi de alţi participanţi la proces. În cel din urmă caz înrăutăţirea situaţiei apelantului (recurentului) va avea loc ca urmare a respingerii apelului (recursului) lui şi admiterii căii de atac exercitate de partea adversă.

2. Calea de atac folosită de o parte poate să folosească tuturor părților care aparțin aceluiași grup procesual și care au interese comune cu apelantul [5, p.99-101].

3. Acest principiu are un caracter dispozitiv, partea putând renunța la efectele lui în baza principiului disponibilității.

Principiul menţionat nu-şi găseşte aplicare în cazurile în care apelantul (recurentul) este de acord cu înrăutăţirea situaţiei sale. În acest sens, apelantul va depune cerere scrisă sau expusă verbal şi consemnată în procesul-verbal. Conform art. 9 CPC, instanţa de apel trebuie să explice apelantului efectele acestui act de procedură.

Referitor la acest aspect, practicienii deseori își pun întrebarea, în ce caz apelantul ar da acordul la înrăutățirea situației în propria cale de atac. Această posibilitate evident este oferită de lege anume reieșind din faptul că întregul proces civil este guvernat de principiul disponibilității. Dacă e să analizăm însă în detaliu situația, chiar dacă apelantul ar accepta să i se înrăutățească situația, acest fapt ar fi doar o înrăutățire formală. În realitate dacă justițiabilul merge la acest pas e în firea logicii că în fapt acest act este ca rezultat al primirii anumitor beneficii, sau ajungerea la un compromis cu partea adversă însă din anumite motive nu se dorește încheierea unei tranzacții.

De exemplu A s-a adresat în instanța de judecată cu solicitarea de rezoluțiune a contractului de locațiune și încasarea plăților restante pentru chirie. Prima instanță a dispus rezoluțiunea contractului fără încasarea sumei. A atacă cu apel hotărârea. Judecătorul din apel depistează că rezoluțiunea a fost aplicată greșit de către prima instanță. Între timp pârâții au achitat o parte din bani și apelanta nu mai dorește rezoluțiunea. Aici ea fie renunță la o parte din acțiune fie acceptă agravarea situației, în sensul că instanța de apel ar putea casa hotărârea și emite alta prin care să respingă pretenția ce ține rezoluțiunea contractului. Dar asta doar în cazul în care apelantul a atacat întreaga hotărâre. Evident dacă apelanta ar ataca hotărârea doar în partea sumelor atunci conform legislației autohtone la moment ar fi posibilă o singură soluție și anume renunțarea parțială a reclamantului la acțiune. Această datorită faptului abrogării alin.(4) al art.373 CPC care prevedea că instanța trebuie să verifice legalitatea întregii hotărâri. Deci conform legislației autohtone judecătorul nu ar avea dreptul să se pronunțe referitor la aspectul cu rezoluțiunea dacă apelanta ar fi atacat doar partea cu încasarea sumei.

În continuare, considerăm că, deși nu e prevăzut expres această acceptare, trebuie trecută și ea prin filtrul legalității și neîncălcării drepturilor și intereselor altor participanți la proces ca și în cazul renunțării la acțiune sau recunoașterea acesteia. De exemplu, în cazul atacării hotărârii de către creditorul în acțiunea oblică, apelant în continuare va fi debitorul (relația lor fiind reglementată de regulile referitoare la reprezentanța legală odată ce potrivit art.892, alin.(4) Cod civil al RM "În raporturile dintre creditorul care acționează pe cale oblică și debitorul său se aplică în mod corespunzător dispozițiile privind reprezentarea legală). Astfel, debitorul ar putea fi cointeresat ca să accepte agravarea situației sale în calea de atac anume în detrimentul creditorului său. Aici și e cazul când instanța trebuie să intervină și să respingă prin încheiere motivată cererea apelantului. Deși aceste acțiuni ale judecătorului ar putea fi bazate pe prevederile art.9 CPC și art.61 CPC considerăm că o normă care ar prevedea expres acest filtru este binevenită. O normă expresă ar duce la o garantare mai eficientă a drepturilor justițiabililor și ar rezulta într-o practică judiciară stabilă.

Astfel propunem introducerea unui nou aliniat la art.373, alin.(7) CPC cu următorul conținut:

„Instanţa nu va admite acceptarea apelantului a înrăutăţirii situaţiei în calea sa de atac dacă acest act contravine legii ori încalcă drepturile, libertăţile şi interesele legitime ale persoanei, interesele societăţii sau ale statului."

4. Regula *non reformatio in pejus* reprezintă o excepție de la principiul legalității[5, p.99-101].

Așadar, chiar și în situația în care instanța de control constată că hotărârea atacată este dată cu încălcarea legii sau cu greșita stabilirii a stării de fapt, nu poate potrivit legii, să desființeze sau să o modifice. Între interesul ca legea să fie

corect aplicată și interesul ca părțile să nu fie inhibate în exercitarea căilor de atac s-a dat prioritate acestuia din urmă.

Pentru ca părțile să aibă siguranța că o hotărâre greșită dată în prima instanță - sau în instanța de apel - poate fi îndreptată prin declararea căii de atac, este necesar să nu existe temerea că, solicitând exercitarea controlului judiciar, i se poate înrăutăți situația creată prin pronunțarea hotărârii atacate. În absența acestui principiu, părțile cunoscând posibilitatea înrăutățirii situației lor, ar putea fi determinate să renunțe la atacarea hotărârii, pentru a nu-și asuma un risc, chiar dacă hotărârea este ilegală sau neîntemeiată [1, p.75-85].

Totuși această părere este unanimă doar atunci când vorbim de încălcarea legii materiale. Ce ține de aplicarea legii procesuale și anume a normele imperative de procedură părerile se împart.

Conform unor doctrinari (atât români, cât și autohtoni) în cazul în care se depistează încălcarea unor norme fundamentale de procedură, principiu *non reformatio in pejus* nu va acționa, deoarece aplicarea acestuia principiului nu trebuie să ducă la menţinerea hotărârilor pronunţate cu încălcarea normelor imperative, ceea ce ar contravine principiului legalităţii în procesul civil. De aceea, instanţa de control judiciar poate să înrăutăţească situaţia apelantului (recurentului) în cazurile invocării din oficiu a încălcărilor normelor de drept procedural (art. 388 alin. (1), art. 432 alin. (3) CPC.

În pct.15 din Hotărârea Plenului CSJ nr.6 din 11.11.2013 privind procedura de judecare a cauzelor civile în ordine de apel, se menționează că aplicarea principiului neagravării situației apelantului în propria cale de atac nu trebuie să ducă la menținerea hotărârilor pronunțate cu încălcarea normelor procedurale imperative, ceea ce contravine principiului legalității în procesul civil. Cu alte cuvinte, se poate admite agravarea situației în propria cale de atac, dacă hotărârea a fost cu încălcarea normelor procedurale imperative [6, p.1095].

Totuși, autorul Speriusi-Vlad A. menționează că merită de amintit că mulți autori de prestigiu susțin că nesocotirea unei norme imperative, îndeosebi de drept procesual nu poate fi înlăturată în cazul incidenței principiului *non reformatio in pejus*, acesta neputând fi „un mijloc artificial de a înfrânge mai presus de toate principiul legalității (...) nelegalitatea grosieră a hotărârii atacate (...) scuza ignorării nulităților de ordine publică. Dincolo de textul actual de lege care este neechivoc, aceste critici sunt greșite datorită faptului că pun în discuție fundamentele procesului civil, respectiv principiului disponibilității, acreditând ideea existenței unor iregularități atât de grave în cursul procesului civil care justifică un control *ex oficio* al acestora. Nu trebuie niciodată de uitat că procesul civil nu este altceva decât un deferent al unor particulari. În măsura în care există neregularități grosiere ale hotărârii atacate acestea vatămă interesele unei anumite părți care o poate ataca, instanța de apel putând interveni. Formularea unui apel

de către o parte nu poate reprezenta prilejul pentru instanța de control judiciar de a înlătura toate neregularitățile grave de care nu s-a plâns persoana vătămată prin formularea unui apel principal sau incident, cu prețul înrăutățirii situației în propria cale de atac, deoarece singurul efect va fi acela al descurajării formulării căilor de atac și o eternă insecuritate juridică, îndeosebi datorită faptului că normele de procedură prin specificul său sunt norme imperative formaliste, a căror nerespectare poate fi invocată u1or, datorită nulităților virtuale pe care aceste norme le presupun [7, p.207].

Adevărul judiciar care se stabilește prin procesul civil este unul de ordin privat care interesează în primul rând particularii care se află într-un conflict juridic, interesul public fiind doar ca acest conflict, în măsura în care nu poate fi soluționat de comun acord, să fie tranșat exclusiv în justiție printr-o hotărâre definitivă care să contribuie la siguranța circuitului civil [7, p.209].

În continuare vom trata un alt aspect controversat. De data sta însă autorii autohtoni și cei români sunt pe baricade diferite. Ne vom referi la întrebarea dacă poate fi agravată situația apelantului după rejudecare.

Conform opiniei doctrinarilor autohtoni, legislaţia procesuală civilă în vigoare a Republicii Moldova nu prevede expres răspunsul la întrebarea dacă principiul neagravării situaţiei în propria cale de atac este aplicabil şi la rejudecarea cauzei după casarea hotărârii. Instanţa de rejudecare trebuie să aibă libertate deplină în administrarea probelor şi stabilirea circumstanţelor de fapt ale cauzei, respectându-se nelimitat principiile contradictorialităţii şi disponibilităţii. La rejudecarea pricinii părţile şi alţi participanţi la proces pot să-şi formuleze, argumenteze şi dovedească poziţia în proces, să-şi aleagă modalităţile şi mijloacele susţinerii ei, fără a fi legaţi de mijloacele de apărare folosite la judecarea iniţială a cauzei. De asemenea, la rejudecare părţile au posibilitatea să dispună de drepturile procedurale (modificarea acţiunii, recunoaşterea acţiunii etc.). Apreciind după intima convingere probele administrate, instanţa de rejudecare emite hotărârea legală şi temeinică care poate să difere de cea pronunţată anterior [8, p.266]. Aceeași poziție o găsim și în Comentariul CPC al Republicii Moldova, în care se menționează că excepțiile de la principiul *non reformatio in pejus* sunt când:

- apelantul consimte o astfel de agravare;
- hotărârea este atacată și de alți participanți la proces;
- cauza a fost restituită spre rejudecare în prima instanță.

În particular, la rejudecarea cauzei, părțile și alți participanți la proces vor avea posibilitatea să-și formuleze, argumenteze și să dovedească poziția în proces, să-și aleagă modalitățile și mijloacele susținerii ei, fără a fi legate de mijloacele de apărare folosite la judecarea inițiale a cauzei. La fel, vor dispune de drepturile procedurale. La rejudecare, apreciind probele administrate prima instanță va emite o hotărâre legală și întemeiată, care poate să difere de cea pronunțată anterior [9].

Doctrinarii și practicienii români au o altă părere referitoare la acest fapt [1, p.75-85], menționând că, dacă instanța de control constată că hotărârea atacată a fost pronunțată de o instanță necompetentă (caz în care aceasta va fi anulată iar cauza trimisă la rejudecare instanței competente) cu ocazia judecării cauzei de către instanța competentă, pentru identitate de rațiune, nu se poate agrava situația părții datorită căreia, prin apelarea soluției inițiale, cauza a ajuns să fie judecată de către instanța competentă [5, p.99-101].

În acest context relevantă este soluția Înaltei Curți de Casație într-o speță civilă. Soluția este pronunțată sub imperiul legii vechi, dar este valabilă și până în prezent:

Principiul *non reformation in pejus* consacrat în art.296 teza a doua CPC al României presupune ca părții care a declarat apel nu i se poate crea o situație mai grea decât cea din hotărârea atacată. Rațiunea cestei prevederi este aceea de a nu descuraja partea nemulțămită de o hotărâre judecătorească să exercite căile de atac prevăzute de lege, prin crearea perspectivei obținerii unei soluții mai puțin favorabile decât cea pe care o nemulțumește. Această regulă se aplică așa cum corect a reținut curtea de apel atât în cazul când se impune adoptarea uneia din soluțiile prevăzute la art.296 teza întâi CPC al României, și anume schimbarea sentinței, cât și în cazul rejudecării cauzei după desființarea sentinței, dispuse în baza art.297 CPC al României. Aceasta deoarece, chiar dacă prima hotărâre este desființată sau anulată parțial, efectul este produs tot la inițiativa celui care a declarat apel și care nu poate fi pus în situația de a primi, urmare a exercitării propriei căi de atac, o soluție mai puțin favorabilă decât cea pe care a atacat-o. Rațiunile pentru care se recunoaște aplicabilitatea principiului neagravării situației în propria cale de atac și la rejudecarea cauzei sunt aceleași indiferent dacă pricina se trimite la aceeași instanță sau la o alta. În toate aceste situații partea care declanșează controlul judiciar este cea care creează premise pentru anularea sau desființarea sentinței și nu poate fi sancționată prin pronunțarea unei hotărâri mai nefavorabile decât cea atacată, singura agravare permisă de neevitat într-o atare situație, fiind prelungirea duratei procesului produsă de rejudecare [7, p.209].

Având în vedere aspectele analizate, considerăm că respectarea principiului neagravării situației în propria cale de atac trebuie să dobândească o importanță crescută corespunzător consecințelor severe care s-ar putea înregistra prin prejudiciile aduse părților în procesul civil astfel încât să nu ajungem la situația când dorind să apeleze la beneficiile legale oferite de sistemul căilor de atac, părțile suferă de fapt o „deteriorare” a drepturilor câștigate.

Deci existența diferitelor păreri în doctrină nu ne duce decât la o singură soluție. Legiuitorul autohton trebuie să modifice reglementările ce țin de regula neagravării în propria cale de atac astfel încât acestea să fie clare și previzibile.

Deci reiterăm atât timp cât în art.373, alin.(6) CPC nu este prevăzut expres că depistarea temeiurilor de la art.388, alin.(2) CPC RM poate agrava situația apelantului, atunci instanța de apel nu va putea proceda în așa fel. Întrebarea care se impune în continuare este: care poziție ar trebui să o adopte legiuitorul? Credem că temeiurile din art.388, alin.(2) CPC nu trebuie instituite legal în calitate de excepție de la *non reformatio in pejus*. În ceea ce privește temeiurile de trimitere la rejudecare nu considerăm că acestea agravează situația apelantului (în Lituania legiuitorul prevede expres în art.313 CPC că trimiterea la rejudecare nu constituie agravare, însă legea nu prevede dacă hotărârea dată în urma reexaminării poate agrava situația apelantului [10]).

Aici aderăm la poziția doctrinarilor și practicii românești conform căreia în urma reexaminării situația apelantului nu trebuie înrăutățită doar cu o singură excepție și anume atunci când e vorba soluționarea drepturilor unor persoane neantrenate. Explicația pare a fi destul de evidentă. Aici avem intersectarea a două interese private și protejată trebuie să fie „partea mai slabă". Aici decad argumentele doctrinarilor români expuse mai sus și anume ce țin e faptul că procesul civil în final apără interese private iar odată ce partea adversă nu a atacat hotărârea înseamnă că a acceptat-o. În cazul respectiv partea neantrenată nici nu a avut posibilitatea să se apere.

Referințe bibliografice:

1. Nicolae Adina. Aspecte ale aplicării principiului non reformation in pejus in procesul civil În: Revista Dreptul (București), 2005, Nr.6.
2. Смагина Е. *Теоретические аспекты апелляционного производства по обжалованию решений и определений мировых судей*. În: http://www.dissercat.com/ content/teoreticheskie-aspekty-apellyatsionnogo-proizvodstva-po-obzhalovaniyu-reshenii-i-opredelenii (accesat: 12.10.2017).
3. Борисова Е.А. Апелляция, кассация, надзор по гражданским делам. Москва: Норма, Инфра-М, 2016.
4. Борисова Е. А. Правила о запрете поворота к худшему в гражданском процессе. În :https://cyberleninka.ru/article/v/pravilo-o-zaprete-povorota-k-hudshemu-v-grazhdanskom-protsesse (accesat: 22.09.2019)
5. ȘtefănițăCristina. Neagravarea situației în propria cale de atac în procesul civil. În Revista Dreptul(București), 2005, Nr.6.
6. Prisac Alexandru. Comentariu Codului de procedură civilă al Republicii Moldova. Chișinău: Cartea juridică, 2019.
7. Speriusi-Vlad A. Apelul în procesul civil. București: Universul juridic, 2015.

8. Belei Elena ș.a. Drept procesual civil. Partea specială. Chișinău: Lexon-Prim, 2016.
9. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova privind procedura de judecare a cauzelor în ordine de apel. Nr.6 din 11.11.2013. În: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=356 (accesat 20.10.2019).
10. International Arbitration Laws in Lithuania. În: https://www.international-arbitration-attorney.com/wp-content/uploads/2013/07/Lithuania-Arbitration-Law.pdf(citat 25.09.2018).